

Թ. Ս. ԿՈՆՏԱՅՈՒՆ

ՀԱՆՔԱՅԻՆ ՊԱՐԱՐՏԱՆՅՈՒԹԵՐԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ՄՇԱԿԼՈՂ ՑՈՐԵՆՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՍՈՐՏԵՐԻ ՔԻՄԻԱԿԱՆ ԿԱԶՄՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱ

Ցորենը հացահատիկային կուլտուրաների մեջ որպես աննդամթերք հատուկ տեղ է բռնում, ուստի նրա ցանքատարածությունների մեծացման և բերքատվության բարձրացման հարցը սոցիալիստական գյուղատնտեսության հիմնական խնդիրներից մեկն է:

Հացահատիկային կուլտուրաների բերքաավելության բարձրացման և որակական ցուցանիշների բարելավման գործում ագրոտեխնիկական և այլ միջոցառումների կատարելագործման հետ միասին կարևոր նշանակություն ունի նաև օրգանական և հանքային պարարտանյութերի ճիշտ կիրառումը:

Աննդարար նյութերի նկատմամբ բավականաչափ պահանջկոտ են աշնանացան և վարնանացան ցորենները, որոնք ազոտի, ֆոսֆորի և կալիումի մեծ պահանջ են զգում իրենց աճման վաղ շրջանում:

Աշնանացան ցորենն ունի երկար վեգետացիոն շրջան, սակայն թփակալման շրջանում արգին յուրացրած է լինում ազոտի և կալիումի ամբողջ պահանջի կեսը, ֆոսֆորի՝ մեկ երրորդ մասը, իսկ հասկակալման շրջանում յուրացրած է լինում աննդանյութերի ամբողջ պահանջի երկու երրորդը: Գարնանացան ցորենը աննդարար նյութերի սրտ ժառը նույնպես վերցնում է իր աճման առաջին շրջանում, բայց այդ նյութերի ավելի ինտենսիվ կլանումը տեղի է ունենում թփակալումից մինչև կաթնային հասունացման շրջանը:

Բույսի մեջ անցած մոխրային էլեմենտների ընդհանուր քանակը և նրանց փոխարարելությունը սերտորեն կապված է մի շարք գործոնների հետ, որոնք են՝ հողակլիմայական պայմանները, ագրոտեխնիկական միջոցառումները, պարարտացումը, սորոտային առանձնահատկությունները և այլն:

Բնագծաթիվ հետազոտություններ ցույց են տվել, որ տարբեր սորտեր միևնույն աննդատության պայմաններում թև քանակական և թե որակական տեսակետից տալիս են տարբեր ցուցանիշներ, որ բարելավված սերնդատու թյունը ոչ միայն բարձրացնում է բերքի քանակը ընթացիկ տարում, այլև ստացված սերմացուի բարձր բերք տալու հատկությունը: Սերմացուի բարելավված որակը փոխանցվում է հաջորդ տարվա բերքին և հետագա սերունդներին:

Այս իսկ նպատակով խնդիր դրվեց մեր առաջ՝ պարզելու հանքային պարարտանյութերի ազդեցությունը Հայաստանում մշակվող ցորենների հիմնական սորտերի (աշնանացան և վարնանացան) քիմիական կազմության վրա, նրանց որակական ցուցանիշների լայնացման ուղղությամբ:

Կանգ առնենք մեր կողմից փորձարկված ցորենների սորտերի բերքի հատիկների քիմիական ցուցանիշների վրա և ցույց տանք, թե այս կամ

այն պարարտանյութն ինչ չափով է ազդում ցորենի տարրեր սորտերի հատիկների քիմիական բաղադրություն վրա: Այս հարցի պարզաբանման համար կատարել ենք հատիկների քիմիական անալիզներ բոս առանձին սորտերի և պարարտացման ֆոնների:

Նմուշները ստացել ենք Լենինականի հարթավայրում զբված մեր դաշտային փորձերից: Դաշտային փորձերի համար ընտրվել են Հայաստանի ցածր-լեռնային և լեռնային սայաններում մշակվող աշնանացան և գարնանացան ցորենների հիմնական սորտերը և սրանց հետ միասին մի քանի սելեկցիոն և բարելավված սորտեր, որոնք նույնպես նկատելի չափով մշակվում են մեր սեպարելիկայում:

Պարարտացման ժամանակ հաշվի է առնվել երեք հիմնական սննդանյութերի ազդեցությունը՝ (ազոտ, ֆոսֆոր և կալիում) սուպերֆոսֆատի, ամոնիում նիտրատի և 40⁰/₀-անոց կալիական աղի ազդեցությունը: Պարարտանյութերը դործադրվել են միանվազ, որպես հիմնական պարարտանյութ և յուրաքանչյուր դործող էլեմենտից վերցվել է 100-ական կիլոգրամ մեկ հեկտարին հետևյալ սխեմայով՝ Օ. N. NP. NPK.

Փորձարկված սորտերն են՝

Աշնանացան—1. Կարմիր Ալֆահատ, 2. Ալթի-Ազաջ, 3. Ուկրաինկա, 4. Վելուսինում, 5. Լենինականի սելեկցիոն գիծ 1-ին (Մ₁) 6. Լենինականի սելեկցիոն գիծ 2-րդ (Մ₂): (Այս գծերը սելեկցիոն սորտեր են, ստացված Կարմիր Ալֆահատից, Լենինականի Պետ. Սելեկցիոն կայանի կողմից՝ անհատական ընտրության միջոցով):

Գարնանացան—1. Դելֆի, 2. Էրինացեում, 3. Միլիարում, 4. Պիոներկա, 5. Պերսիկում, և 6. Հաճար:

Հատիկների մեջ որոշվել է հում-պրոտեինը, ընդհանուր P₂O₅-ը (բոս կորնեցի, նախապարաստումը թաց այրմամբ), օսլան (բոս Պուստիլնիկովայի), մոխիրը, հիդրոսկոպիկ ջուրը (աղյուսակ № № 1,2,3,4,5):

Հատիկների մեջ հում-պրոտեինի պարունակության վերաբերյալ № 1 աղյուսակի ավյալներից պարզվում է, որ նախ կոնարոլ ֆոնում աշնանացան սորտերի մեջ ամենից շատ հում-պրոտեին պարունակում է Ալթի-Ազաջը, այնուհետև Մ₁-ը: Հում-պրոտեինի ցածր ակոս ունի Ալֆահատը, իսկ մնացած սորտերը չնչին աստանումներով հում-պրոտեինի համարյա նույն պարունակությունն ունեն:

Պարարտանյութերի ազդեցության տակ պատկերը փոխվում է: Ազոտի ֆոնում բոլոր սորտերի մոտ նկատվում է հում-պրոտեինի քանակի զգալի բարձրացում՝ կոնարոլ ֆոնի համեմատությամբ: Այս ֆոնում հում-պրոտեինի բարձր ակոս ունի Ուկրաինկան, այնուհետև Ալթի-Ազաջը, Մ₁-ը և Մ₂-ը: Վերջիններս իրենց հում-պրոտեինի պարունակությամբ համարյա հավասարվում են միմյանց, իսկ կոնարոլ ֆոնում միմյանցից տարբերվում էին:

Ազոտ-ֆոսֆորի (NP) ֆոնում հում-պրոտեինի պարունակությամբ աչքի են ընկնում Մ₁-ը և Մ₂-ը, սակայն բոլոր սորտերը իրենց հում-պրոտեինի պարունակությամբ չեն հասնում ազոտի ֆոնին:

NPK ֆոնում հում-պրոտեինի բարձր ակոս ունեն Վելուսինումը, Մ₁-ը և Մ₂-ը թե կոնարոլ և թե մյուս ֆոնների համեմատությամբ:

Աղյուսակ 1

Հում պրոտեինի պարունակությունը հատիկներում ըստ սորտերի և պարարտացման ֆոնների (տախտներ, շոր նյութից)

Պարարտացման ֆոնը	O		N		NP		NPK	
	Հում պրոտեին	Հում պրոտեին	Հում պրոտեին հանարույի համեմատ	Հում պրոտեին	Ած կոնս. համեմատություն	Հում պրոտեին	Ած կոնս. համեմատություն	
Անհանացան								
Աւերահնկա . . .	12,76	15,00	2,24	14,02	1,26	14,42	1,66	
Սլֆահատի . . .	12,25	14,02	1,77	13,79	1,54	13,90	1,65	
Վելուսինում . . .	12,88	14,13	1,25	13,90	1,02	15,10	2,22	
Ալթի-Ազաշ . . .	13,40	14,70	1,30	14,13	0,73	14,53	1,13	
Ս ₁ . . .	13,00	14,59	1,59	14,64	1,64	15,00	2,00	
Ս ₂ . . .	12,48	14,64	2,16	14,53	2,05	14,70	2,22	
Գարնանացան								
Դեյֆի . . .	12,31	14,99	2,68	17,84	5,53	15,62	3,31	
Էրինացուում . . .	12,65	16,92	4,27	16,53	3,88	15,56	2,91	
Պերսիկում . . .	12,20	13,85	1,65	16,42	4,21	15,00	2,80	
Միլուսուում . . .	13,31	18,35	5,24	16,87	3,76	15,96	2,85	
Պիտերկա . . .	13,28	18,18	4,90	17,55	4,27	16,92	3,64	
Հանար . . .	14,25	16,58	2,33	17,44	3,19	18,81	4,56	

Այսպիսով՝ պարարտացման նույն ֆոնի վրա տարբեր սորտերը հում-պրոտեինի կուտակում են տարբեր քանակով: Աւերահնկայի, Սլֆահատի և Ալթի-Ազաշի մոտ հում-պրոտեինի բարձր ած կոնսույի և մյուս ֆոնների համեմատությունը նկատվում է ազոտի ֆոնում, Վելուսինումի, Ս₁-ի և Ս₂-ի մոտ՝ NPK ֆոնում:

Փորձարկված համարյա բոլոր աշնանացան սորտերը NP ֆոնում ունեն հում-պրոտեինի ավելի ցածր տախտ, քան N և NPK ֆոններում. Բացի այդ նկատելի է կալիական պարարտանյութերի գրական դերը վելուսինումի, Ս₁-ի և Ս₂-ի հում-պրոտեինի կուտակման գործում:

Գարնանացան սորտերից կոնսույի ֆոնում բարձր ցուցանիշներ ունեն Միլուսուումը, Պիտերկան ու Հանարը: Ինչպես աշնանացան սորտերի դեպքում, այստեղ ևս պարարտանյութերի ազդեցությունը բարձրանում է բոլոր սորտերի հում-պրոտեինի պարունակությունը:

Ազոտի (N) ֆոնում հում-պրոտեին մյուս ֆոնների համեմատությունը ամենից շատ կուտակվում է Միլուսուումի և Պիտերկայի հատիկներում, իսկ ամենից քիչ՝ Պերսիկումի հատիկներում:

NP ֆոնում հում-պրոտեինի զգալի կուտակում նկատվում է Դեյֆիի, Պերսիկումի և Հանարի հատիկներում: Ազոտի ֆոնի վրա ֆոսֆորական պարարտանյութերը զգալի չափով բարձրացնում են հիշյալ սորտերի հատիկներում հում-պրոտեինի քանակը:

NPK ֆոնում հում-պրոտեինի բարձր կուտակում մյուս ֆոնների համեմատությունը նկատվում է Հանարի հատիկներում: Նկատելի է նաև, որ Հանարի հատիկներում պարարտացրած ֆոններում (N, NP, NPK) աստիճանաբար աճում է հում-պրոտեինի քանակը, մի նանգամանք, որ չի նկատվել թե աշնանացան և թե գարնանացան սորտերի հատիկներում: Բացի այդ, հում-պրոտեինի կուտակման գործում զգալի կերպով երևում է (NP ֆոնի վրա) կալիական պարարտանյութերի գրական ազդեցությունը:

Պետք է նշել, որ հում-պրոտեինի պարունակությամբ դարձնանացան սորտերը ալբելի հարուստ են, քան աշնանացան սորտերը: Իսկ եթե համեմատելու լինենք հանքային պարարտանյութերի ազդեցություներ դարձնանացան և աշնանացան սորտերի հատիկներում հում-պրոտեինի կուտակման գործում, կտեսնենք, որ դարձնանացան սորտերի վրա այդ ազդեցություներ ալբելի մեծ է, քան աշնանացան սորտերի: Բերենք մի երկու օրինակ. Աշնանացան սորտերի մաս (Ուկրաինկա Պ₂) կանարոլ ֆոնի համեմատությամբ հում-պրոտեինի աճը ազոտի ֆոնում 2,24⁰/₀-ից չի անցել, իսկ դարձնանացան սորտերի մաս նույն ազոտի ֆոնում հում-պրոտեինի կուտակումը Միլտուբումի մաս 5,24 տոկոս է, էրինացեումի մաս՝ 4,27⁰/₀, Պրոներկաի մաս՝ 4,90⁰/₀ և այլն:

Աշնանացան բույս սորտերը NP ֆոնում ազոտի և NPK ֆոնի համեմատությամբ հում-պրոտեինի ալբելի մեծ կուտակում չեն ալբել, իսկ կանարոլի համեմատությամբ աճը 2,05⁰/₀-ից չի անցել, մինչդեռ դարձնանացան սորտերը այդ նույն NP ֆոնում հում-պրոտեինի մեծ աճ են ալբել (Դելֆին 5,53 տոկոսով, Պերսկիումը՝ 4,21 տոկոսով, Հաճարը՝ 3,19 տոկոսով):

Վերջապես NPK ֆոնում աշնանացան սորտերի հատիկներում հում-պրոտեինի աճը կանարոլի համեմատությամբ չի անցել 2,22⁰/₀-ից (Վելուտինում, Պ₂), մինչդեռ դարձնանացան սորտերի վերաբերյալ այդ աճը արտանայտվել է 2,80⁰/₀-ից (Պերսիկում) մինչև 4,55⁰/₀ (Հաճար):

Հանքային պարարտանյութերը աշնանացան և դարձնանացան սորտերի հատիկներում օսլայի քանակական փոփոխության վրա ազդել են նետեյալ կերպ (աղյուսակ № 2):

Աղյուսակ 2

Հանքային պարարտանյութերի ազդեցություներ աշնանացան և դարձնանացան սորտերի հատիկներում օսլայի պարունակության վրա:

Պարարտացան ֆոնը	O		N		NP		NPK	
	0 ⁰ / ₀	0 ⁰ / ₀	Աճ կանարոլի համեմատ.	0 ⁰ / ₀	Աճ կանարոլի համեմատ.	0 ⁰ / ₀	Աճ կանարոլի համեմատ.	
Ուկրաինկա	69,55	71,37	+1,82	70,17	-0,66	71,05	+1,50	
Սլֆանա	70,30	70,67	+0,37	68,04	-2,26	70,67	+0,37	
Վելուտինում	74,24	68,76	-5,48	68,54	-5,70	69,41	-0,83	
Հաճար	73,08	68,06	-5,02	68,06	-5,02	67,15	-5,93	
Դելֆին	73,62	68,06	-5,56	69,15	-4,47	69,16	-4,46	
Էրինացեում	72,69	67,54	-5,15	64,88	-7,81	68,54	-4,15	

Աշնանացան Ուկրաինկաի և մասամբ Սլֆանաի հատիկներում օսլայի կուտակում նկատվել է ազոտի և NPK ֆոններում: Գարնանացան սորտեր Դելֆինի, էրինացեումի, Հաճարի և աշնանացան Վելուտինումի հատիկներում հանքային պարարտանյութերի բույս կամբինացիաներում կանարոլ ֆոնի համեմատությամբ օսլայի քանակը պակասել է:

Եթե համեմատելու լինենք հանքային պարարտանյութերի ազդեցություներ սորտերի հատիկներում կուտակված օսլայի և հում-պրոտեինի

փոխհարաբերության տեսակետից, կառայվի հետևյալ պատկերը (աղյուսակ № 3):

Աղյուսակ 3

Հում-պրոտեինի և օսլայի փոխհարաբերությունը հատիկներում՝ ըստ սորտերի և պարարտացման ֆոնների (տախտ չոր նյութից):

Պարարտացման ֆոնը	O		N		NP		NPK	
	Հում պրոտեին	Օսլա	Հում պրոտեին	Օսլա	Հում պրոտեին	Օսլա	Հում պրոտեին	Օսլա
Հաճար	14,25	73,08	16,79	68,79	17,44	68,06	18,81	67,15
Դեյֆի	12,31	73,62	14,99	68,06	17,84	69,15	15,62	69,18
Էրինացեուս	12,65	72,69	16,92	67,54	16,53	64,88	15,56	68,54
Ուկրաինկա	12,76	69,55	15,00	71,37	14,02	70,17	14,42	71,05
Սիֆանա	12,25	70,30	14,02	70,67	13,79	68,04	13,90	70,67
Վելուտինումի	12,88	74,24	14,13	68,76	13,30	68,54	15,10	69,41

Գարնանացան սորտերի հատիկներում ըստ պարարտացման ֆոնների մեծանում է հում-պրոտեինի քանակը, պակասում է օսլայի տոկոսը: Օրինակ, հաճարը կոնտրոլ ֆոնում ունի հում-պրոտեին 14,25⁰/₁₀₀, օսլա՝ 73,08⁰/₁₀₀, իսկ ազոտի ֆոնում հում-պրոտեինը կազմում է 16,79⁰/₁₀₀, օսլան՝ 68,79⁰/₁₀₀: NP ֆոնում հում-պրոտեինը կազմում է 17,44⁰/₁₀₀, օսլան՝ 68,06⁰/₁₀₀: Կամ NPK ֆոնում հում-պրոտեինը կազմում է 18,81⁰/₁₀₀, իսկ օսլան՝ 67,15⁰/₁₀₀: Եվ այսպես, գարնանացան մյուս սորտերի նկատմամբ տեղի է ունենում նույն երևույթը, իսկ աշնանացան սորտերի մաս այդ օրինաչափությունը ավելի թույլ է արտահայտվում:

Կրակնությունից հայտնի է, որ աշնանացան ու գարնանացան ցորենների, գարու, տարեկանի հատիկների մեջ P₂O₅-ը կազմում է մոտ 0,85⁰/₁₀₀, իսկ մեր փորձերում Լենինականի պայմաններում աշնանացան և գարնանացան սորտերի հատիկներում P₂O₅-ի քանակը 1-ից ավելի է, (կոնտրոլ ֆոնում): Պարարտանյութերի ազդեցության տակ պատկերը փոխվում է, սրբ երևում է ստորև բերված աղյուսակի աղյուսակից (աղյուսակ № 4):

№ 4 աղյուսակի աղյուսակներից պարզվում է հետևյալը: Ուկրաինկայի, Դեյֆիի հատիկներում կոնտրոլի համեմատությամբ պարարտացրած ֆոններում ստիճանաբար բարձրանում է P₂O₅-ի քանակը: Սիֆանաի և հաճարի հատիկներում P₂O₅-ի կուտակում նկատվում է NPK ֆոնում: Վելուտինումի, էրինացեուսի հատիկներում բոլոր պարարտացրած ֆոններում կոնտրոլի համեմատությամբ P₂O₅ քանակը պակասում է:

Փորձարկված սորտերի հատիկներում մոխրի պարունակության վրա պարարտանյութերը ազդել են հետևյալ կերպ (աղյուսակ № 5):

№ 5 աղյուսակում բերված աղյուսակները ցույց են տալիս, որ հանքային պարարտանյութերը աշնանացան սորտերի և գարնանացան Պերսիկում սորտի հատիկների մոխրի պարունակության վրա պարարտացման համարյա բոլոր կոմբինացիաներում ազդում են դրական կերպով, այսինքն կոնտրոլ ֆոնի համեմատությամբ պակասեցնում են մոխրի քանակը հատիկներում:

Աղյուսակ 4

Հանքային պարարտանյութերի ազդեցությունը փորձարկված աշնանացան և գարնանացան սորտերի հատիկներում P_2O_5 -ի պարունակության վազոսուբյան վրա (տեղա շոր նյութից):

Պարարտացման ֆոնը	O		N		NP		NPK	
	P_2O_5	P_2O_5	Աճ կոնտ. համեմատությամբ	P_2O_5	Աճ կոնտ. համեմատությամբ	P_2O_5	Աճ կոնտ. համեմատությամբ	
Ուկրաինկա	1,05	1,11	+0,06	1,17	+0,12	1,18	+0,13	
Սլոնացա	1,06	0,95	-0,11	0,87	-0,19	1,18	+0,12	
Վելուտինում	1,08	1,00	-0,08	0,08	-0,19	0,94	-0,14	
Հանար	1,03	1,04	+0,01	1,23	-0,19	1,32	+0,28	
Դեյֆի	1,06	1,16	+0,10	1,17	+0,05	1,34	+0,28	
Էրինացեում	1,22	1,12	-0,10	1,10	-1,12	1,13	-0,09	

Աղյուսակ 5

Հանքային պարարտանյութերի ազդեցությունը փորձարկված աշնանացան և գարնանացան սորտերի հատիկների մտքերի պարունակության վրա (տեղա շոր նյութից):

Պարարտացման ֆոնը	O		N		NP		NPK	
	Մտքեր %	Մտքեր %	Աճ կոնտ. համեմատությամբ	Մտքեր %	Աճ կոնտ. համեմատությամբ	Մտքեր %	Աճ կոնտ. համեմատությամբ	
Աշնանացան								
Ուկրաինկա	1,82	1,81	-0,01	1,71	-0,11	1,78	-0,04	
Սլոնացա	1,85	1,85	00	2,05	+0,20	1,78	-0,07	
Վելուտինում	1,78	1,98	+0,20	1,69	-0,09	1,94	+0,16	
Ալթի-Ազաջ	1,72	1,50	-0,22	1,32	+0,20	1,66	-0,06	
Ս ₁	1,74	1,66	-0,08	1,72	-0,02	1,70	-0,04	
Ս ₂	1,85	1,75	-0,10	1,93	+0,08	1,85	00	
Գարնանացան								
Հանար	2,02	2,07	+0,05	2,36	+0,34	2,66	+0,64	
Դեյֆի	2,02	2,18	+0,16	2,14	+0,12	2,36	+0,34	
Էրինացեում	2,22	2,27	+0,05	2,27	+0,05	2,13	-0,09	
Պրոնեկա	2,42	2,50	+0,08	2,47	+0,05	2,35	-0,07	
Պերսիկում	2,18	2,10	+0,08	2,12	+0,06	2,03	-0,15	
Միլուսուբում	2,20	2,32	+0,12	2,42	+0,22	2,18	-0,02	

Մնացած գարնանացան սորտեր միլուսուբումի, Պրոնեկայի և Էրինացեումի հատիկներում այդ դրական ազդեցությունը նկատվում է NPK ֆոնում: Այսպիսով, պարարտանյութերը դրական կերպով են ազդում հացի սրակի վրա, սրովհետև սրքան ալյուրի մեջ պակաս է մոխրի քանակը, այնքան հացը լավ սրակ է ունենում:

Մեր հետազոտության արդյունքներից կարելի է անել հետևյալ հետևությունները՝

1. Յարենի տարբեր սորտերի հատիկների սրակական ցուցանիշները միևնույն սննդատվյալի պայմաններում ենթարկվում են փոխազդեցության: Ինչպես օրինակ աշնանացան Սլոնացա, Ալթի-Ազաջի, Ուկրաինկայի, դար-

նանացան՝ Միլաուրումի, Պիոներկաի հատիկներում հում-պրոտեինի բարձր ած նկատվում է ազոտի ֆոնում, Վելուաինումի, Ս₂-ի և Ս₃-ի հատիկներում NPK ֆոնում: Գարնանացան Գելֆիի, Պերսիկումի հատիկներում՝ NP ֆոնում և այլն:

2. Հանքային պարարտանյութերի ազդեցությունը հատիկներում հում-պրոտեինի կուտակման գործում գարնանացան սորտերի վրա ավելի մեծ է, քան աշնանացան սորտերի վրա: Աշնանացան սորտերի հատիկներում հում-պրոտեինի աճը կոնտրոլի ֆոնի համեմատությամբ ազոտի ֆոնում չի անցնում 2,24 տոկոսից, իսկ գարնանացան սորտերի հատիկներում տատանվում է 4,27—5,24 տոկոսի միջև:

Աշնանացան բոլոր սորտերի հատիկներում հում-պրոտեինի աճը NP ֆոնում չի անցնում 2,05 տոկոսից, մինչդեռ գարնանացան սորտերի հատիկներում տատանվում է 3,19—5,33% -ի միջև: Եվ վերջապես աշնանացան սորտերի հատիկներում հում-պրոտեինի աճը NPK ֆոնում, կոնտրոլի համեմատությամբ, չի անցել 2,22 տոկոսից, իսկ գարնանացան սորտերի հատիկներում այդ աճը արտահայտվել է 2,80 տոկոսից մինչև 4,56%:

3. Գարնանացան սորտերի հատիկներում ըստ պարարտացման ֆոնների մեծանում է հում-պրոտեինի քանակը, պակասում է օսլայի առկայությունը, իսկ աշնանացան սորտերի մոտ այդ օրինաչափությունը ավելի թույլ է արտահայտվում:

4. Աշնանացան Ուկրաինկաի, գարնանացան Գելֆիի և հաճարի հատիկներում պարարտացրած ֆոններում առիճանարար ավելանում է P₂O₅-ի քանակը: Սլֆահաաի հատիկներում P₂O₅-ի կուտակում նկատվում է NPK ֆոնում, Վելուաինումի և Էրենագեումի հատիկներում պարարտացրած ֆոններում պակասում է P₂O₅ քանակը:

5. Գարնանացան սորտերի հատիկներում մոխրի տոկոսը ավելի բարձր է, քան աշնանացան սորտերի հատիկներում: Հանքային պարարտանյութերի ազդեցությունը (հատկապես NPK ֆոնում) ավելի մեծ է աշնանացան ջորենների մոխրի կուտակման տեսակետից քան գարնանացան: Կոնտրոլ ֆոնի համեմատությամբ պարարտացրած բոլոր կոմբինացիաներում պակասում է մոխրի տոկոսը:

Այս բոլոր ցուցանիշները սրոշակիորեն դույզ են տալիս սորտերի տարբեր վերաբերմունքը պարարտանյութերի հանդեպ միևնույն սննդանության պայմաններում: Այդ տարբերությունն արտահայտվում է ոչ միայն բերքի քանակի, այլև նրա սրակաղան ցուցանիշների վրա:

Հայկական ՄՍՍԻ Գյուղմիխարություն
 գաղտային և մարզագետնային կերհայթայթման
 գիտա-հետազոտական ինստիտուտ

Ստացվել է 31 VII 1951

Т. С. Крнатиш

Влияние минеральных удобрений на химический состав местных сортов пшениц Армении

В ы в о д ы

Многочисленные исследования показали, что разные сорта пшеницы в одних и тех же условиях питания как с количественной, так и с качественной стороны дают различные показатели, что улучшенное питание повышает не только количество и качество урожая в текущем году, но и способствует получению высокой урожайности семян. Улучшенные качества семян передаются урожаю следующего года и последующим поколениям.

С этой целью перед нами была поставлена задача—изучить влияние минеральных удобрений на химический состав возделываемых в Армении основных сортов озимых и яровых пшениц и показать как влияет то или иное удобрение на химический состав семян различных сортов пшениц.

Исследуемые образцы пшеницы были получены из поставленных нами полевых опытов в условиях Ленинаканского плато. Для полевых опытов были выбраны возделываемые в горных и предгорных районах Армении следующие основные сорта пшеницы, и наряду с ними несколько селекционных и улучшенных сортов (всего 12 сортов).

Из озимых—красный слфаат, алты-агач, Украинка, велютинум, ленинаканская селекционная линия I, линия II.

Из яровых—Дельфи, эринацеум, мильтурум, пионерка, персикум, полба.

В опытах по удобрению было учтено влияние трех основных элементов питания (азот, фосфор, калий). Были взяты нитрат аммония, суперфосфат и 40 % калийная соль.

Удобрения были применены однократно. В качестве основного удобрения на каждый гектар было внесено по 100 кг действующих веществ по следующей схеме—O, N, NP, NPK.

В зерне были определены: сырой протеин, крахмал, общий P_2O_5 , зола и гигроскопическая вода.

Исследования показали следующее:

1. Качественные показатели семян различных сортов пшеницы в одних и тех же условиях питания подвергаются изменению. Так, например, в зернах озимых сортов слфаата, алты-агача, Украинки, из яровых—мильтурума и пионерки по сравнению с контролем и другими фонами значительное повышение сырого протеина наблюдалось на фоне азота, у велютинума, L_2 и L_1 на фоне NPK, из яровых Дельфи и персикума на фоне NP и т. д.

2. Влияние минеральных удобрений в отношении накопления в зернах сырого протеина было сильнее на яровых сортах, чем на озимых. В зернах озимых сортов накопление сырого протеина на фоне азота по сравнению с контрольным фоном не превышает 2,24%, у яровых сортов на том же фоне колеблется от 4,24 до 5,24%.

Прибавка сырого протеина в зернах всех озимых сортов на фоне NP не превышает 2,05%, между тем как в зернах яровых сортов этот процент колеблется от 3,19 до 5,33. Наконец в зернах озимых пшениц прибавка сырого протеина на фоне NPK по сравнению с контрольным фоном не превышает 2,22%, а в зернах яровых сортов эта прибавка выражается от 2,80% до 4,56%.

3. У яровых сортов количество сырого протеина увеличивается (по удобренным фонам) и уменьшается процент крахмала, а у озимых сортов эта закономерность наблюдается гораздо слабее.

4. В зернах озимой Украинки, яровых у Дельфи и подбы на удобренных фонах постепенно увеличивается количество P_2O_5 , в зернах сфаата значительное накопление P_2O_5 наблюдается на фоне NPK, а в зернах велютинума и эринацеум на всех удобренных фонах, подобно крахмалу, количество P_2O_5 уменьшается.

5. В зернах яровых сортов процент золы более высокий, чем в зернах озимых сортов. Влияние минеральных удобрений, в особенности на фоне NPK, больше по отношению накопления золы в зернах озимых сортов, чем на яровых, т. е. по сравнению с контрольным фоном на удобренных всех фонах уменьшается процент золы, следовательно хлеб получается высокого качества.